

UOT 581.5/1

NAMIQ ABBASOV

PETROFİL (QAYA-TÖKÜNTÜ) BİTKİLİYİNİN ÖYRƏNİLMƏSİ TARİXİNƏ DAİR

Naxçıvan Muxtar Respublikası özünəməxsus təbii şəraiti, orografiası, torpaq örtüyü və bitkilər aləmi ilə fərqlənən tipik dağlıq ölkə olub, Kiçik Qafqazın cənub-qərb qurtaracağında yerləşir. Regionun kəskin kontinental iqlimə malik olması, yağıntının azlığı, sutkada və fəsillər arasında temperatur amplitudunun yüksək olması, burada bitki örtüyünün formalaşmasına güclü təsir göstərmiş, kserofit bitkilərin gur inkişafına səbəb olmuşdur. Naxçıvan Muxtar Respublikası florasında 16 bitkilik tipi yayılmışdır. Bu bitkilik tipləri arasında qaya-töküntü bitkiliyinin özünəməxsus xüsusi yeri və əhəmiyyəti vardır. Lakin buna baxmayaraq, petrofil bitkiliyi bu vaxta qədər geniş tədqiq olunmamışdır. Petrofil bitkiləri arasında çox qiymətli və faydalı bitkilər, xüsusilə bəzək, efiryağlı, dərman, yem, qida və eroziya əleyhinə olan bitkilərin böyük təbii ehtiyatı vardır. Lakin buna baxmayaraq onlardan səmərəli istifadə olunmur. Məqalədə, Qafqazın, eləcə də Naxçıvan MR-in qaya-töküntü bitkiliyinin öyrənilməsi tarixi haqqında faktlar təqdim edilir, həmçinin ayrı-ayrı illər ərzində müxtəlif müəlliflər tərəfindən petrofil bitkiliyinə aid müəyyən edilmiş yeni növlər haqqında məlumat verilir.

Açar sözlər: petrofil (qaya-töküntü) bitkiliyi, flora, yeni növ, Kiçik Qafqaz, yüksəkdağlıq.

Naxçıvan Muxtar Respublikası özünəməxsus təbii şəraiti, orografiası, torpaq örtüyü və bitkilər aləmi ilə fərqlənən tipik dağlıq ölkə olub, Kiçik Qafqazın cənub-qərb qurtaracağında yerləşir. Regionun kəskin kontinental iqlimə malik olması, yağıntının azlığı, havanın quraq, yay və payız aylarının yağışsız və isti keçməsi, qışın şaxtılı keçməsi, sutkada və fəsillər arasında temperatur amplitudunun yüksək olması, burada bitki örtüyünün formalaşmasına güclü təsir göstərmiş, zəif, kserofit bitkilərin gur inkişafına səbəb olmuşdur. Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində 16 bitkilik tipi yayılmışdır [6, s. 332-353]. Bu bitkilik tipləri içərisində petrofil (qaya-töküntü) flora və bitkiliyi indiyədək müstəqil tədqiqat obyektı olmamış, lakin bəzi tədqiqatçılar tərəfindən bu sahədə az da olsa bir sıra tədqiqat işləri aparılmışdır. Elə bu baxımdan da petrofil (qaya-töküntü) bitkiliyinin Qafqazın digər ərazilərində olduğu kimi Naxçıvan Muxtar Respublikası ərazisində də öyrənilməsi ən aktual məsələlərdən biri hesab olunur.

1. Petrofil (qaya-töküntü) bitkiliyinin Qafqazda öyrənilməsi. Kiçik Qafqazın yüksək dağlığının flora və bitkiliyi zəngin və müxtəlifdir. Müxtəlifliyə səbəb ərazinin təbii-coğrafi cəhətdən müxtəlifliyi və geomorfoloji cəhətdən mürəkkəbliyidir. Buna görə də Qafqazın petrofil bitki örtüyü bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir. Petrofil (qaya-töküntü) bitkiliyi Qafqazın bütün dağlıq qurşaqlarında yayılmışdır. Belə ki, XIX əsrin ortalarından başlayaraq Qafqazda qaya-töküntü bitkiliyinin öyrənilməsinə aid çoxlu tədqiqat işləri aparılmışdır [9, s. 3-4]. İlk məşhur tədqiqatlar İ.A. Güldenşted, P.S. Pallas və İ. Falkin adı ilə bağlıdır. Bu tədqiqatçı alimlər Şimali Qafqazın müxtəlif bölgələrində olmuş və maraqlı tədqiqatlar aparmışlar. Bu tədqiqatçılar ən çox diqqətini qaya və töküntülərdə olan ali çiçəklili bitkilərə yönəlmiş və bu ərazilərdən xeyli miqdarda bitki nümunələri toplamışlar [9, s. 5-6]. K.A. Meyer 1829-cu ildə Elbrus və Pyatiqorya ərazilərində aparılan ekspedisiyalarda fəal iştirak etmiş, qiymətli araşdırmalar aparmış və elm üçün çoxlu nadir və yeni növlər toplamışlar, hansı ki, onların arasında petrofil (qaya və töküntü) və buzlaq moren bitki nümayəndələri də var idi (*Eunomia rotundifolia* C.A. Mey, *Corydalis emanuelii* C.A. Mey və b.). Fasilələrlə 5 il müddətində (1836-1838 və 1843-1844) 2 dəfə Qafqaza səfər etmiş prof. K. Kox petrofitlər də daxil olmaqla, 2500-ə yaxın bitki növü toplamışdır [7, s. 180].

Q. Y.Raddenin tədqiqatları bütün Qafqazı əhatə edirdi. Onun əsas maraq doğuran əsərlərindən biri də "Qafqazda bitki aləminin əsas xüsusiyyətləri" (1901) idi. Burada müəllif yüksək dağ bitkililiyini xarakterizə etmiş və çılpaq qayalarda yayılmış *Nepeta supina*, *Lamiium tomentosura*, *Cystopteris fragilis* və başqa növlər haqqında məlumat vermişdir. Qafqazın buzlaqlarını tədqiq edən N. Ya. Dinnik "Balkariyaya səyahət" adlı əsərində qayalıq bitkililiyinə mənsub olan *Gentians dshimilensis* K.Koch., *Draba scabra* C.A.Mey., *Potentilla nivea* L., *Alchemilla vulgare* L. və *Saxifraga*, *Cerastium* cinsinə aid bir çox növlər haqqında geniş məlumat vermişdir [7, s. 180].

O dövrdə Mərkəzi Qafqaz florasının ən yaxşı tədqiqatçılarından biri N.D.Akinfiev idi. O, illərdə davam edən floristik tədqiqatların nəticəsi olaraq "Qafqazın mərkəzində doqquz gün" (1893); "Mərkəzi Qafqazın florası" (1894) adlı maraqlı əsərlərini nəşr etdirdi. Müəllif burada 759 növün siyahısını vermişdir ki, bunlar arasında *Draba* və *Saxifraga* cinsindən olan, qaya-töküntü bitkililiyinə mənsub elm üçün yeni-yeni növlər göstərilmişdir [7, s. 180-181].

Ümumi hərbari kolleksiyaları V.I.Lipskiy tərəfindən 1889-1893-cü illərdə Mərkəzi Qafqazın müxtəlif bölgələrində aparılan tədqiqatlar zamanı hazırlanmışdır. Kolleksiyalar içərisində *Draba scabra*, *Campanula besenгина*, *Thymus lypskiy* kimi nadir petrofil növlərə də rast gəlinir. Şimali Qafqazın dağlıq ərazilərində flora və bitki örtüyünün öyrənilməsi tarixində N.A. Buş və E.A. Buşun da gözəl tədqiqat işləri mühüm yer tutur. Beləliklə, alp zonasının qayalıq bitkililiyi üçün *Draba siligiosa*, *Thalictrum foetidum* və başqaları qeyd edilmişdir. Qafqazda edilən çoxsaylı səyahətlərə (1913-1932) əsasən məşhur botanik A.F.Flerov 1938-ci ildə nəşr etdirdiyi "Şimali Qafqaz və Dağıstan bitkilərinin siyahısı" adlı əsərinə 3793 növ daxil etmişdir ki, onlardan da təxminən 170 növü qaya-töküntü və buzlaq morenələrinə aiddir [7, s. 180-182]. Mərkəzi Qafqazın qərb hissəsi florasının ekoloji təhlilini apararı A.I. Galuşko qaya və töküntülər üçün 147 növ bitki qeyd etmişdir [7, s. 185]. Ş.A. Hüseynovun "Mərkəzi Dağıstanın florası" ("Akushinsky rayonu daxilində") (1973) adlı əsərində floranın hərtərəfli sisteməti və ekoloji təhlili verilir. O, qaya, töküntü və çınqıl yerlərdə 87 növ və ya toplanmış bitkilərin 30% -i olduğunu qeyd etmişdir [7, s. 186].

Kiçik Qafqazın yüksək dağlığının flora və bitkililiyi zəngin və müxtəlifdir. Müxtəlifliyə səbəb ərazinin təbii-coğrafi quruluşu və geomorfoloji cəhətdən mürəkkəbliyidir. Buna görə də Kiçik Qafqazın yüksək dağlığının flora və bitkililiyi bir çox tədqiqatçıların diqqətini cəlb etmişdir [7, s. 182; 8, s. 90; 9, s. 190; 10, s. 171-182].

Kiçik Qafqazın bitki örtüyünün tədqiqində N.I. Kuznetsov, A.A. Qrossheyim, E.N. Buş və digər alimlər tərəfindən çox mühüm tədqiqatlar aparılmış və bunun əsasında dəyərli əsərlər yazılmışdır [7, s. 183]. N.I. Kuznetsov göstərmişdir ki, Kiçik Qafqazın şimal-qərb hissəsinin bitki örtüyünün formalaşması Aralıq dənizi, bütövlükdə palearktika ilə sıx əlaqədardır. Üçüncü dövrdə Qafqazın qərb hissəsi tropik xarakterli ağac bitkiləri ilə örtülmüşdür. Ərazidə tropik flora indiyə qədər calıb çatmasa da subtropik flora uzun illər, hətta palearktiki və sarmat dövrlərinə qədər qoruna bilmişdir. Kiçik Qafqazın şimal-qərb hissəsinin yüksək dağlıq ərazilərində həmin floranın ayrı-ayrı elementləri soyuq iqlim şəraitinə uyğunlaşaraq müasir floranın formalaşmasında mühüm rol oynaya bilmişdir. A.A. Qrossheyim tərəfindən aparılan işlər Kiçik Qafqazın flora və bitkililiyinin öyrənilməsində və ümumi qanunauyğunluqlarının müəyyən edilməsində xüsusilə diqqət cəlb edir. Belə ki, o, ümumilikdə Qafqaz florasının analizini vermiş və konseptini tərtib etmişdir. Müəllif qaya-töküntü və çəmən bitki örtüyünün inkişaf mərhələlərindən biri hesab edir [7, s. 178]. E.A. Myasov Qafqazın şimal hissəsinin bitkililiyinə dair apardığı tədqiqatlarda qaya və töküntü florasının, o cümlədən daşdələnkimilər fəsiləsinin

ekoloji-coğrafi, sisteməti analizi dair qiymətli məlumatlar vermişdir [1, s. 11]. V.Q. Onipchenko əsərlərində Qafqazın şimal-qərb hissəsinin qaya və töküntü bitkililiyinə dair qiymətli materiallara rast gəlinir. Burada bəzi assosiasiyaların qaya və töküntülərə uyğunlaşma xüsusiyyətləri açıqlanmışdır [7, s. 185].

A.L. Xaradze, R.İ. Qaqnidze, L.İ. Prilipko, D.B. Maxatadze və bir çox digər tədqiqatçıların işləri diqqəti daha çox cəlb etmişdir [7, s. 180; 10, s. 175-195]. Müxtəlif vaxtlarda Kiçik Qafqazın müəyyən hissələrində adları çəkilən bu tədqiqatçılar külli miqdarda floristik, geobotaniki materiallar toplayaraq bu sahədə elmi dəlilləri daha da zənginləşdirdilər. A.L. Xaradze Böyük Qafqazın yüksək dağlıq florasının formalaşma yollarını, o cümlədən subnival qurşağının bitki örtüyünün analizini verərək, qaya və töküntü bitkililiyinə də toxunmuş və müəyyən məlumatlar vermişdir [1, s. 6; 9, s. 185]. R.İ. Qaqnidze Qafqazın subalp qurşağının bitkililiyinin botaniki coğrafi analizini vermiş, oranın qaya və töküntü bitkililiyinə dair bir sıra dəyərli fikirlər söyləmişdir [7, s. 185]. Müxtəlif ədəbiyyatlarda T.V. Akatova, S.A. Litvinskaya, S.V. Bondarenko və digər tədqiqatçıların əsərlərində də qaya və töküntü bitkililiyinə aid məlumatlara rast gəlinir [1, s. 5-6]. Ayrı-ayrı növlərin qaya və töküntülərində rast gəlməsinin, bitmə yerinin kimyəvi xüsusiyyətindən asılılığı M.D. Altuxov, S.A. Litvinskaya və digər tədqiqatçılar tərəfindən tədqiq edilmişdir. Onların tədqiqatlarının nəticələrinə dair ədəbiyyatlardan məlum olur ki, növlərin yayılmasında dolomit, əhəngdaşı, qranit, qneys, diorit kimi süxurlar da mühüm rol oynayırlar. Elə növlər vardır ki, onlara karbonat süxurlarında rast gəlinir. Bunlara *Symphyloma*, *Trigonocaryum* cinsinə daxil olan növlər aiddir [7, s. 180]. Şimali Qafqazın petrofitlərinin, onların sisteməti, areoloji, ekoloji, bioloji təhlili tədqiqatçı P.I. Lafişev tərəfindən verilmişdir [7, s. 185]. Yüksək dağlığın floristik analizini, flora və bitkililiyinin mühafizə yolları tədqiqatçı D.S. Şilnikov tərəfindən müəyyən edilmişdir [7, s. 182]. Qafqazın mərkəzi hissəsinin petrofil bitkiləri florasının analizinin sisteməti strukturu, coğrafi analizi, biomorfoloji təhlili, həyat formalarına görə təhlili, bioekoloji xüsusiyyətləri, yayılma qanunauyğunluqları, suksessiyası, bitkililiyinin formalaşma xüsusiyyətləri, həmçinin bitkililiyinin təsnifatı S.X. Şxaqapsoyev tərəfindən verilmişdir [12, s. 75-229]. Qafqazın şimal-qərb hissəsinin qaya və töküntü bitkililiyi V.Q. Onipchenko tərəfindən öyrənilmiş və müxtəlif assosiasiyalar haqqında məlumat verilmişdir [7, s. 181].

2. Petrofil (qaya-töküntü) bitkililiyinin Azərbaycanda öyrənilməsi. Kiçik Qafqazın yüksək dağlıq relyefi üçün iriyamalı, sıldırım qayalı və müəyyən dərəcədə eroziya olunmuş dağ silsilələri xasdır. Petrofil (qaya-töküntü) bitkililiyi tarixinin öyrənilməsi dağ kserofitlərinin öyrənilməsi ilə çox bağlıdır. Belə ki, bir çox qeyd edilən müəlliflərin apardıqları təsvirlərdə biz Kiçik Qafqazın Azərbaycan hissəsində və həmçinin tədqiq olunan rayonlara aid külli miqdarda oxşar ümumi əlamətlərə rast gəlirik [7, s. 176]. Kiçik Qafqazın yüksək dağlığında tədqiqatlar həmçinin V.C. Hacıyev, X.Q. Quliyeva, Z.V. Vahabov, A.A. Aslanov və digər tədqiqatçılar tərəfindən davam etdirilmişdir [9, s. 155-127].

A.A. Aslanov "Azərbaycanın Daşkəsən çayı vadisinin bitki aləmi" (1999) əsərində Daşkəsən vadisində səhra, yarımşəhra, bozqır, dağ-kserofit, meşə, çəmən bitkilik tipləri olduğunu müəyyənləşdirmiş, həmçinin bu ərazinin qaya və töküntü bitkililiyi haqqında müəyyən məlumatlar vermişdir [1]. Kiçik Qafqazda, onun Azərbaycan hissəsində flora və bitkililiyinin tədqiqində A. Xverdov, A.Q. Doluxanov, L.İ. Prilipko, V.C. Hacıyev və digər alimlərin də böyük xidmətləri olmuşdur [7, s. 184; 8, s. 135-139; 9, s. 96; 10, s. 200]. V.C. Hacıyev Böyük və Kiçik Qafqazın yüksək dağlığının bitkililiyini öyrənərək [8, s. 86; 9, s. 122-135] qaya və töküntü bitkililiyi haqqında bir sıra məlumatlar vermişdir.

M.Q.Şixəmirov "Samur çayı hövzəsinin flora və bitkililiyi və onların fitomeliorativ tədbirləri"nə həsr olunmuş əsərlərində Samur çayı hövzəsinin digər bitkilik tipləri ilə yanaşı, qaya və töküntü bitkililiyinə dair bir sıra məlumatlar vermişdir [1, s. 6-8].

E.M.Qurbanov Atropatan ayalətinin flora və bitkililiyini tədqiq edərək əzonal bitkililiyinin təsnifatında qaya və töküntü bitkililiyi haqqında məlumat vermişdir [12, s. 36-40].

Son dövrdə A.M.Əsgərovun Azərbaycanın endem ali bitkiləri və onların yayılması mövzusunda apardığı işlərlə yanaşı, petrofil bitkililiyinə aid tədqiqatları da məlumdur [1, s. 18]. A.A.Bayramova tərəfindən Azərbaycanın qərb bölgəsinin xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin flora biomüxtəlifliyi öyrənilmiş və həmin ərazilərin flora konspekti tərtib edilmişdir. Həmin konspektdə xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin qaya və töküntü bitkililiyinə dair məlumatlara rast gəlinir [1, s. 9].

M.C.Şahmuradova Göygöl rayonunun faydalı bitkilərini tədqiq edərək onların sistemik-ekoloji təhlilini vermiş, bəzi növlərin populyasiyalının müasir vəziyyətini öyrənmiş və senoloji qiymətləndirmə aparmışdır [1, s. 5]. Tədqiqat ərazisində həmçinin qaya və töküntülərdə də rast gəlinir. İlk dəfə olaraq Y.A.Aslanova tərəfindən Kiçik Qafqazın şimal-şərq hissəsinin qaya və töküntü florasının tam inventarizasiyası aparılmış, flora biomüxtəlifliyinin 34 fəsilə 106 cins 187 növdən ibarət olması aşkar olunmuşdur [1, s. 16].

3. Petrofil (qaya-töküntü) bitkililiyinin Naxçıvanda öyrənilməsi. Naxçıvan ərazisində petrofil (qaya-töküntü) bitkililiyinə aid məlumatlara həmçinin T.S.Qeydeman, L.İ.Prilipko, V.D.Hacıyevin işlərində rast gəlinir [7, s. 180; 10, s. 197; 8, s. 123-128; J. E.M.Qurbanov tərəfindən Naxçıvan MR-in qaya və töküntü bitkililiyinə dair məlumatlar da verilmişdir [11, s. 120-125]. Ə.Ş.İbrahimov Naxçıvan MR-in petrofil flora və bitkililiyi üçün 46 fəsilə və 159 cinsdə cəmlənmiş 304 növ bitki olduğunu göstərmişdir. [2, s. 66-76]. Tədqiqatçı A.H.İsmayilov tərəfindən Gilançay hövzəsinin qaya-töküntü bitkililiyi haqqında məlumat verilmişdir [4, s. 12].

N.V.Mövsumova Naxçıvan Muxtar Respublikasının Düzdağ ərazisinin bitkililiyi və onun istifadə imkanlarını tədqiq edərək bu ərazinin flora tərkibinin təhlili, bitkilik tipləri, həyatı formaları, areal tipləri, senopopulyasiyaları və s. haqqında məlumatlar vermişdir [5, s. 15]. Tədqiqatın nəticələrinə dair ədəbiyyatlarda həmçinin qaya və töküntülərdə bitki örtüyü və onun uyğunlaşma xüsusiyyətləri haqqında da məlumat verilir.

S.C.İbadullayeva Naxçıvan MR-in bitki örtüyünü tədqiq edərək bitkilərin populyasiyalının qiymətləndirilməsi və məhsuldarlığı, floranın biomüxtəlifliyi və onun qorunması, dərman bitkiləri haqqında qiymətli məlumatlar vermişdir [3, s. 283]. Bu məlumatlar içərisində qaya və töküntülərdə yayılan bitkilər haqqında dəyərli fikirlər də vardır.

Beləliklə, aşağıdakı ümumi nəticələrə gələ bilərik: Naxçıvan Muxtar Respublikasının qayalı-töküntü bitkililiyi Kiçik Qafqazın yüksək dağlıq əraziləri üçün standartdır və müxtəlif baxımdan bir çox dəyərli və faydalı bitkilərin genofondu üçün ehtiyat rolunu oynaya bilər. Əhəmiyyətli miqdarda yem, dekorativ, dərman və digər faydalı bitki qrupları burada cəmlənmişdir. Bir sıra növlər fitomeliorativ, dağlarda az dəyərli yem sahələrinin yaxşılaşdırılması üçün əkin materialı kimi və eləcə də bir sıra xalq təsərrüfatı məqsədləri ilə istifadəsi üçün perspektivlidir. Qaya-töküntü bitki örtüyünün ətrafı öyrənilməsi (xüsusən də stasionar şərəitdə) yeni qiymətli elmi və praktik nəticələr əldə etməyə imkan verəcəkdir. Bununla bağlı tədqiqatlarımız davam edəcəkdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Aslanova Y.A. Kiçik Qafqazın şimali-şərq hissəsinin qaya və töküntü bitkililiyinin öyrənilməsi. Biol. elml. üzrə fəls. dokt. ... diss. avtoreferatı. Bakı: 2015, 23 s.
2. İbadullayeva S.C., Ələkbərov R.Ə. Dərman bitkiləri (*Etobotanika və Fitoterapiya*). Bakı: Elm-Təhsil, 2013, 313 s.
3. İbrahimov Ə.Ş. Naxçıvan Muxtar Respublikasının qayalıq-daşlıq bitkiləri //AMEA Naxçıvan Bölməsi Xəbərlər. Təbiət və texniki elmləri seriyası, Naxçıvan: Tusi, 2010, № 2, s. 66-76.
4. İsmayilov A.H. Naxçıvan Muxtar Respublikasında Gilançay hövzəsinin florası, bitkililiyi və onların fitomeliorativ əhəmiyyəti. Biol. elml. üzrə fəls. dokt. ... diss. avtoref. Bakı, 2009, 22 s.
5. Mövsümova N.V. Naxçıvan Muxtar Respublikasının Düzdağ ərazisinin bitkililiyi və onun istifadə imkanları. Biol. üzrə fəls. dokt. avtoref. Bakı, 2013, 24 s.
6. Talıbov T.H., İbrahimov Ə.Ş., İbrahimov Ə.M. Naxçıvan Muxtar Respublikasının bitki örtüyü // Naxçıvan Muxtar Respublikasının coğrafiyası. Fiziki coğrafiya. Naxçıvan, 2017, s. 332-353.
7. Астамирова М.А.-М., Абдуразакова А.С., Магомадова Р.С. и др. История изученности скально-осыпной флоры и растительности верхнеальпийского пояса Восточного Кавказа // Научные ведомости. Серия естественные науки. 2011, № 9 (104). вып. 15/2, с. 179-188.
8. Гаджиев В.Д. Высокогорная растительность Большого Кавказа (в пределах Азербайджана) и ее хозяйственное значение. Баку: Элм, 1970, 282 с.
9. Гаджиев В.Д., Алиев Д.А., Кулиев В.Ш., Вагабов З.В. Высокогорная растительность Малого Кавказа (в пределах Азербайджана). Баку: Элм, 1990, 211 с.
10. Гулисашвили В.З., Махатадзе Л.Б., Прилипко Л.И. Растительность Кавказа. Москва: Наука, 1975, 232 с.
11. Гурбанов Ə.М. Растительный мир бассейна р. Нахичеванчая. Баку: БДУ, 1996, 248 с.
12. Шхагапсоев С.Х., Киржинов Г.Х. Флора Кабардино-Балкарского Высокогорного Государственного заповедника и ее анализ. Нальчик: Эльбрус, 2006, 248 с.

AMEA Naxçıvan Bölməsi
E-mail: namiq-araz@mail.ru

Namiq Abbasov

THE STUDY HISTORY OF PETROPHYTES

Nakhchivan Autonomous Republic is a typical mountainous region, located in the southwestern part of the Lesser Caucasus, characterized by unique natural conditions, orography, soil cover and vegetation. Having severe continental climate, little precipitation, high temperature amplitudes between the day and seasons in the region have a strong effect on the formation of vegetation and led to the development of xerophytic plants. 16 types of vegetation are common in the Nakhchivan Autonomous Republic. Among these types of vegetation, rocky-debris vegetation is a particular importance and place. But petrophytes have not yet been studied in detail. Among the petrophytes there are great deal of natural resource of valu-

able plants, especially decorative, essential oil, medicinal, edible, fodder and anti-erosion plants in the region. But, they are not used rationally. The article presents historical facts about the study of rocky-debris vegetation of the Caucasus, as well as the Nakhchivan Autonomous Republic and data on petrophyte species identified by various scientists.

Keywords: *petrophytes, flora, new species, Lesser Caucasus, highlands, rare species.*

Намик Аббасов

К ИСТОРИИ ИЗУЧЕНИЯ ПЕТРОФИТОВ

Нахчыванская Автономная Республика, расположенная в юго-западной части Малого Кавказа, – типичный горный край, который характеризуется уникальными природными условиями, орографией, почвенным покровом и растительностью. В регионе резко континентальный климат, мало атмосферных осадков, суточные и сезонные температурные амплитуды, оказывающие сильное влияние на формирование растительности, что привело к развитию ксерофитных растений. На территории Нахчыванской Автономной Республики распространены 16 типов растительности. Среди этих типов растительности скально-осыпная растительность имеет особое значение и место, но данный тип до сих пор не был подробно исследован. Петрофиты региона имеют большие природные запасы ценных растений – декоративных, эфирномасличных, лекарственных, съедобных, кормовых и противозерозионных. Но они используются не рационально. В статье представлены исторические факты об изучении скалисто-осыпной растительности Кавказа, а также Нахчыванской АР и данные о видах петрофитов, выявленных различными исследователями.

Ключевые слова: *петрофиты, флора, новые виды, Малый Кавказ, высокогорье, редкие.*

(Biologiya üzrə elmlər doktoru, professor Əliyər İbrahimov tərəfindən təqdim edilmişdir)

Daxilolma tarixi:	İlkin variant	10.03.2020
	Son variant	08.05.2020